

02. Natuurbehoud in het Vlaamse Natuurreservaat de Mangelbeekvallei

David BEYEN, Veerle CIELEN, Johan LEMMENS & Jan SCHILDERMANS, Milieugroep de Mangelbeek vzw, Grote Baan 393, B-3530 Houthalen-Helchteren



Toen de Mangelbeekvallei in 2002 de titel van Vlaams Natuurreservaat in de wacht sleepte, betekende dit een schot in de roos en een pluim op de hoed van Milieugroep de Mangelbeek vzw uit Houthalen-Helchteren. Deze vereniging zet immers sinds 1994 haar schouders onder dit stukje Limburgs natuurschoon. Dit artikel gaat dieper in op de beheerwerken van deze vereniging, in het licht van een ruimer samenwerkingsverband tussen de vzw, verschillende overheidsinstanties en particulieren. We gooien de vallei binnenstebuiten en bekijken het fysische milieu, de historische ontwikkeling, natte graslanden, hooilanden, ruigten, broeken, open water, heide, vennen, ... van naderbij.

De Mangelbeek: abiotische factoren

Fysisch milieu

De Mangelbeek is een typische laaglandbeek en behoort tot het Demerbekken. De Mangelbeek ontspringt op het militaire schietveld van Helchteren (Donderslagse Heide) op een hoogte van 77 meter TAW. Ze verzamelt regenwater van het Kempens Plateau en verder stroomafwaarts zorgt kwel voor aanvullende voeding. De Mangelbeek heeft dan ook een mineraalarm brongebied. Door toestromend grondwater beneden het plateau wordt het aangevuld tot het oligotrofe/mesotrofe type. In de beekvallei ligt de grondwatertafel op minder dan 1,25 meter diep.

De beek stroomt slechts over een korte afstand op het Kempens Plateau en volgt een zuidwestelijke stroomrichting. De monding in de Demer bevindt zich te Lummen op 25 meter hoogte. De afstand van bron tot monding bedraagt 25 kilometer. Het verval bedraagt 1,29 meter/kilometer.

De Mangelbeekvallei loopt achtereenvolgens door de gemeenten Houthalen-Helchteren (het westelijke deel en tevens dat deel waarin het Vlaamse Natuurreservaat (VNR) de Mangelbeekvallei zich situeert), Heusden-Zolder en Lummen.

De mijnontginningen hebben een drastische impact gehad op het fysische systeem van de beekvallei. De historische bedding werd op diverse plaatsen – zij het minder in de bovenloop – sterk gewijzigd of rechtgetrokken met het oog op een snellere ontwatering van de omliggende terreinen. De Mangelbeek vertoont dan ook matige tot zwakke structuurkenmerken. Enkel ter hoogte van de baan Hasselt-Eindhoven en op het militaire domein heeft de Mangelbeek zeer waardevolle structuurkenmerken.

De bodem in de Mangelbeekvallei bestaat hoofdzakelijk uit roestbruin zand met ijzeroxides. Ook komt er zandleem voor en zijn er opvallende veenconcentraties aanwezig in het gebied.

De Mangelbeek haalde in 2003 voor het eerst op alle bemonsterde meetplaatsen een matige biologische kwaliteit. De basiskwaliteitsnormen worden volledig nageleefd in de bovenloop.

Historische ontwikkeling

Vóór de periode van 1900 was in en om de Mangelbeekvallei de fysisch-natuurlijke structuur, samen met de beperkte agrarische activiteit, dominant. Op de Ferriskaart (1771) zien we de Mangelbeekvallei als een volledig open landschap: op het Kempens Plateau ontspringt de beek in een heidelandschap (dit is bewaard gebleven dankzij de militaire aanwezigheid). Eenmaal van het plateau af, liep ze in een weidelandschap. De dorpen ontstonden meestal tegen de flanken van de heuvelruggen. Rond de woonkernen lagen de akkers. De beekvallei zelf bestond uit vochtige weilanden. Op de Ferriskaart zijn ook kastelen, watermolens en schansen te zien (deze laatste zijn nu als relict in het landschap terug te vinden). Cultuurhistorisch gezien is de Mangelbeekval-

lei dan ook rijk aan waardevolle erfgoedelementen: industrieel-archeologisch (onder andere watermolens en delen van het mijnpatrimonium) en cultuurhistorisch (onder andere kastelen met waterpartijen).

Pas in het begin van de twintigste eeuw zal deze structuur grondig wijzigen door de bijna exponentiële economische groei en de daarmee samenhangende woonbehoefte. De ontdekking en exploitatie van steenkool vanaf 1901 heretekende het landschap volledig. Economische infrastructuren (N74, E313, E314) waar industrie aan gekoppeld werd en de enorme uitbreiding van naaldbossen veranderden de historisch gegroeide ruimtelijke structuur drastisch. De bebouwing dringt op sommige plaatsen (vooral in de midden- en benedenloop) tot diep in de Mangelbeekvallei, vaak tot aan oevers van de beek.

Planologische context

Het eerste deel van de Mangelbeek loopt een tweetal kilometer in vogelrichtlijngebied. Ter hoogte van Lummen stroomt de Mangelbeek ongeveer de laatste 3 kilometer eveneens in vogelrichtlijngebied.

Volgende habitatrictlijngebieden komen voor in de Mangelbeekvallei: heidegebieden op droge zandgronden, elzenbroekbossen en venige berkenbossen. Voor 30% van haar lengte loopt de Mangelbeek dan ook door beschermd gebied.

Er zijn verscheidene natuurreservaten in de Mangelbeekvallei: Op den Aenhof, Mijnterril Zolder, de Jouten, Doolbos, de Galgenberg, de Laambeekvallei, Schansbeemden, Genebos, Schulensbroek én de Mangelbeekvallei.

Het Vlaamse Natuurreservaat de Mangelbeekvallei is grotendeels gelegen in de gemeente Houthalen-Helchteren, deels in Heusden-Zolder (3 hectaren).

Vlaams Natuurreservaat de Mangelbeekvallei

Het reservaat heeft een oppervlakte van 64 hectaren en de totale aankoopoppervlakte bedraagt 475 hectaren. De gronden, die momenteel door het Agentschap Natuur en Bos (ANB) beheerd worden, zijn meestal gelegen op de lagere en meest vochtige plekken in de vallei. Verder liggen ook de valleien van de Schansbeek, Echelbeek, Broekbeek en Grote Winterbeek in het natuurreservaat.

Het natuurreservaat kent een grote landschappelijke verscheidenheid. De lagere gronden worden gekenmerkt door een afwisseling van typisch natte biotopen zoals uitgestrekte elzenbroekbossen, vochtige wilgenstruwelen, zeggenvegetaties en natte ruigten. Op plaatsen waar de oppervlakkige ontwatering onvoldoende is en de grondwatertafel op geringe diepte voorkomt, treedt veenvorming op. Op de drogere valleiflanken komen graasweiden, enkele kleine akkers en naald- of loofhoutbossen met relict van heide voor. Het Vlaamse Natuurreservaat de Mangelbeek vormt vanuit natuurlijk-ecologisch oogpunt ook een zeer interessante verbinding tussen het Schietveld en het militaire domein van Leopoldsburg.

Van start met het natuurbeheer

Hoewel de Mangelbeekvallei als een groene slagader door de gemeente Houthalen-Helchteren stroomt, is de natuurbehoudswerking voor het gebied nog relatief pril. Pas eind 1994 (Kader 1) richtten enkele plaatselijke mensen een vereniging op voor de passieve en actieve bescherming van hun vallei, een initiatief dat de bal op tal van vlakken aan het rollen bracht (Kader 2). Wat het terreinbeheer betreft, was de oprichting van het Vlaamse reservaat in 2002 een belangrijke mijlpaal. Sindsdien gebeuren de beheerwerken op basis van een goedgekeurd beheerplan. Niet dat voorheen het beheer zonder enige ken-

Winters zicht op het Mangelbeekven.



Vele handen maken licht werk.

nis van zaken gebeurde, maar de beheeractiviteiten kregen er zowel een ecologische als juridische basis door.

Het brongebied van de Mangelbeek situeert zich buiten het visiegebied van het opgerichte reservaat. Het zogenaamde Mangelbeekven is gelegen op het militaire domein Schietveld Helchteren. Sinds jaar en dag voert Milieugroep de Mangelbeek vzw ook daar beheerwerken uit, in goede verstandhouding met de bevelvoerende militairen. Sinds de start van het Europese Life-project Danah in 2003, sluiten de werkzaamheden er aan bij de grootschalige beheer-ingrepen in het kader van dit project.

Ondanks de nog vrij jonge werking in het nog jongere reservaat en daarbuiten, zijn er reeds fraaie resultaten geboekt. De pluimpjes enkel op onze eigen hoed steken, zou absoluut onterecht zijn. Alleen de samenwerking tussen verschillende overheden – militairen, (ANB) – en particuliere verenigingen maakte dit mogelijk. In dit artikel zullen vooral de resultaten van de eigen beheerwerken van Milieugroep de Mangelbeek vzw besproken worden met aandacht voor de ruimere context van het Life-project.

Gegevensverzameling

De inventarisatie van de fauna en flora in het reservaat en vooral op de beheerde percelen gebeurde aan de hand van verschillende terreinbezoeken doorheen de jaren. Alle gekende soorten kregen een plaatsje in de notitieboekjes. In 2006 werd een zestal terreintjes, waarvan 4 met een actief beheer, gerichter onderzocht, kaderend in een pilootstudie voor de monitoring van Vlaamse reservaten.

De verzamelde gegevens omvatten voornamelijk zicht- en auditieve (vooral van sprinkhanen en vogels) waarnemingen. Vooral de monitoringstudie van 2006 leverde heel wat sleep- en klopvangsten van diverse insecten op. Tot slot bracht de start van een amfibieënoverzetactie ter hoogte van de Loerstraat te Helchteren heel wat interessante gegevens op over de lokaal voorkomende amfibieën.

Soortendiversiteit door een divers beheer

Natte graslanden

Zoals in zovele van de Kempense beekvalleien schuilt de grootste soorten-diversiteit in de natte graslanden. Ontstaan als beemden, typerend voor het kleinschalige landgebruik in de voorbije eeuwen, verloren ze zeer snel hun structuur en soortenrijkdom toen de valleien als onrendabele landbouwgronden werden verlaten in de tweede helft van de twintigste eeuw. De terreintjes verruigden, waarna struik- en boomopslag de overhand namen. Slechts her en der bleef een open grasland bewaard, door toedoen van de weinige privé-eigenaars die nog een voordeel zagen in het onderhoud van hun eigendom. De potentie van deze pareltjes onder de graslanden bleef sluimerend aanwezig. Om ze opnieuw tot uiting te laten komen, voorziet het beheer in de Mangelbeekvallei in 2 complementaire maatregelen. Enerzijds is er een zomers maai-beheer om de relictten te behouden en te herstellen en anderzijds is er een winters kapbeheer om de maaibare graslandoppervlakte te vergroten.

De laatste jaren is door gericht verwijderen van opslag het areaal aan open, grazige en dus te maaien terreinen toegenomen. Milieugroep de Mangelbeek vzw neemt het arbeidsintensieve maai-beheer van de natste en meest afgelegen percelen voor haar rekening. Alle maaisel wordt op rijen geharkt en met draagberries afgevoerd naar enkele zorgvuldig gekozen plaatsen in aangrenzende percelen moerasbos.

In de voorbije winterperiode is een bijkomend facet aan het beheer van de natte, grazige perceeltjes toegevoegd: herstel van oorspronkelijke beemdgrachtjes voor oppervlakkige ontwatering ('zouwen'). Bedoeling is om de lokaal steeds sterker wordende verzuring door stagnerend regenwater weg te nemen, ten voordele van lokale kwelinvloed. Het ultieme doel is de terugkeer van een leefbare populatie Gevlekte Orchissen, waarvan nu nog slechts enkele exemplaren in de vallei resten.

Onder de deskundige leiding van L. Vanoppen zijn de potentierijkste plaatsen gelokaliseerd. Hoewel de resultaten onzeker zijn en zich pas na enige jaren manifesteren, zijn we uiteraard benieuwd wat een eerste experiment zal opleveren. Op andere geschikte plaatsen is de maatregel nog niet ten uitvoer



Grote ratelaar.

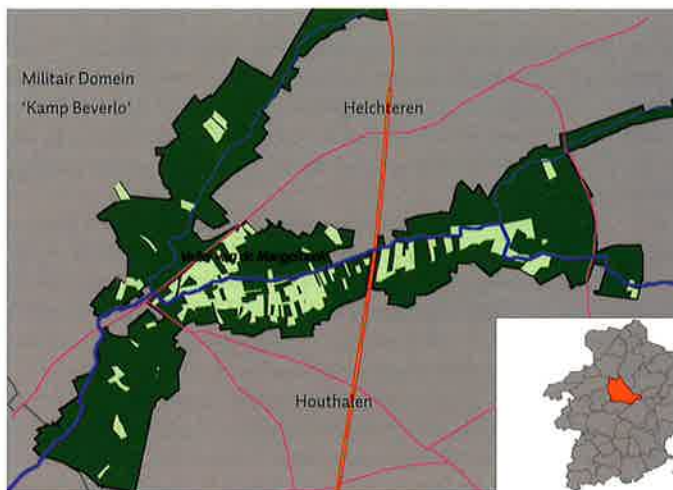
gebracht, maar wordt geopteerd om het beheerplan voorafgaandelijk licht te wijzigen.

Naar verwachting zijn de behaalde resultaten het best op de percelen in het reservaat waar het herstelbeheer het langst gaande is. Verruigde graslanden en aangrenzende wilgenstruwelen evolueerden onder invloed van onze beheerinspanningen tot zeldzame, soortenrijke vegetaties. Op enigszins voedselrijkere plaatsen bepalen soorten van het dottergrasland het aspect. Naast de naamgevende Dotterbloem steken Waterdrieblad, Holpijp en Echte koekoeksbloem steeds talrijker hun kopjes op. De zeldzaamste planten die terugkeerden en nog steeds uitbreiden, zijn Grote ratelaar en Draadrus. In wat voedselarme, zuurdere plekken komen kleinezeggenvegetaties tot ontwikkeling. Ook hier ontwaren we veel naamgevende soorten als Snavel-, Zwarte-, Scherpe- en Sterzegge en tevens Wateraardbei en Moerasviooltje. Een natte-graslandsoort die nog niet heeft kunnen profiteren van onze werkzaamheden, is de Adderwortel. Hiervoor zou met actief beheer moeten gestart worden op en in de omgeving van de enkele plekken waar nog een populatie rest.

Niet alleen planten profiteren van het gevoerde beheer. Onder de kenmerkende fauna-elementen in de natte-graslandtypes van de Mangelbeekvallei bevindt zich bijvoorbeeld het Wekkertje. Deze sprinkhanensoort is door de gemeente Houthalen-Helchteren geadopteerd in het kader van het Limburgse soortenproject. Het Wekkertje komt talrijk en ruim verspreid voor in de Mangelbeekvallei. Ook Zeggedoorntje en vooral Moerassprinkhaan zijn vrij zeldzame soorten van moerassige leefgebieden, die tijdens de monitoringstudie van 2006 in het reservaat werden aangetroffen. Voor de Moerassprinkhaan betekent dit eindelijk een bevestiging van de vermelding in het beheerplan. Bij de dagvlinders trekken de vele Pinksterbloemen Oranjetipjes aan.

Hooilanden

Enkele graslanden op de valleiflanken worden machinaal gehooid. De verschralende invloed heeft op de vochtigere plaatsen gunstige effecten voor



Situering visiegebied en percelen in beheer in het Vlaamse Natuurreservaat de Mangelbeekvallei (toestand 07/02/2007).

Milieugroep de Mangelbeek vzw houdt haar eerste beheerdag in december 1994. Deze dag, overgoten door een aanhoudende winterse bui, doopt de harde kern van de prille natuurvereniging en de verbetering waarmee het barre weer wordt getrotseerd. Van dan af groeit Milieugroep de Mangelbeek vzw gestaag verder in ledenaantal, in beheerde en geïnventariseerde oppervlakte natuurgebied en in ambitie. Al snel na de oprichting van de groep worden plannen voor de toekomst gesmeed. Zonder veel middelen en met slechts enkele percelen weiland in eigendom was er nood aan een sterke partner. Met de toenmalige afdeling Natuur werd een uiterst vruchtbare samenwerking aangegaan. Het Vlaams natuurreservaat de Mangelbeekvallei werd geboren. De erkenning van dit reservaat gebeurde in 2002.

Doelstellingen: vier goals

De gemeente Houthalen-Helchteren is al decennia lang het onderwerp van een verwoede discussie. Eén van de verkeersinfarcten van Limburg, namelijk de noord-zuidverbinding, wacht al sinds jaar en dag op een oplossing. Het natuurreservaat de Mangelbeekvallei is bij om het even welke oplossing nauw betrokken. In deze soms geladen sfeer probeert Milieugroep de Mangelbeek vzw toch een draagvlak te creëren voor de schaarser wordende natuurpracht. De vereniging stelde hiervoor volgende doelstellingen: De aanwezige natuurwaarden binnen het Vlaamse natuurreservaat opvolgen door monitoring van allerlei flora- en faunagroepen. Jong en oud zoveel mogelijk betrekken via educatieve activiteiten. We werken hiervoor samen met scholen en andere (cultuur)verenigingen. We organiseren gegidste wandelingen en verspreiden informatie via tentoonstellingen, publicaties en informatieborden. De natuurwaarde behouden en verhogen via het uitvoeren van beheer. Bij dit beheer ligt de klemtoon voornamelijk op het behoud van de vochtige hooilanden. Bij elke activiteit ruimte toelaten voor wat entertainment. Entertainment is onze vorm van teambuilding. We zijn een zeer diverse groep en niet allemaal zo verdiept in de wonderen van de natuur. Om zo een heterogene groep geboeid te houden moet er al eens gelachen kunnen worden. Het toppunt is ongetwijfeld het beheersweekend in de zomer waar naast bergen werk ook de vriendschapsbanden worden aangehaald.

onder andere Knolsteenbreek, Wilde bertram en Moerasvergeet-me-nietje. Op drogere plekken reageren bijvoorbeeld Peen, Gewone rolklaver, Smalle weegbree en Sint-janskruid positief. Een van de percelen werd meerdere jaren nabeweid met schapen. Na het wegvallen daarvan is de bloemenrijkdom (vooral Pinksterbloemen) in het voorjaar minder uitgesproken. Op vraag van de eigenaar is daarom in 2006 opnieuw gestart met extensieve nabegrazing, ditmaal met paarden.

In de Mangelbeekvallei zijn vooral deze schralere, drogere graslanden van belang voor dagvlinders. Ze worden bezocht door onder andere Kleine vuurvinder, Hooibeestje, Icarusblauwje en Zwartsprietdikkopje. Ook de Koninginnepage wordt er regelmatig gezien. Typische vertegenwoordigers uit andere insectengroepen zijn Zestienpunt en Veertienvlek bij de lieveheersbeestjes en Snortikker, Kustsprinkhaan en Ratelaar bij de sprinkhanen.

Het monitoringonderzoek van 2006 bracht aan het licht dat de hooilandjes bewoond worden door diverse keversoorten waarvan de naam niet meteen aan een insect doet denken: Glimworm, Bijenwolf, Doodgraver en diverse, niet alle nader gedetermineerde, Bladhaantjes. De aanwezigheid van Glimwormpjes was reeds langer gekend. Naar alle waarschijnlijkheid betreft het de Grote glimworm, daar dit de algemeenste soort is. Bij de gemeente Houthalen-Helchteren werd al diverse malen aangedrongen om rekening te houden met de aanwezigheid van deze diertjes bij de planning van het bermbeheer in de vallei. De Bijenwolf is net als zijn tegenhanger bij de vliesvleugeligen een dier dat parasiteert op bijen. Doodgravers doen hun naam alle eer aan: het zijn echte opruimers die worden aangetrokken tot kadavers. Bladhaantjes ten slotte zijn kleine, kleurrijke kevertjes die, afhankelijk van soort tot soort, een uitgesproken binding vertonen met slechts een of enkele nauw verwante plantensoorten als waardplant.

Ruigten

Het optreden van verruiging in een reservaat is niet per definitie negatief. Enkel wanneer uitgesproken nitrofiële soorten als bramen, brandnetels of Gladder witbol vlakbedekkende vegetaties gaan vormen zijn ze ongewenst. Ruigten op moerassige bodem en in overgangszones naar struweel of bos ('zoombegroeiing') hebben zeker een meerwaarde. Ze geven meer structuur aan het terrein, bieden beschutting en zijn ideale foerageerterrintjes voor amfibieën, kleine zoogdieren en insecten. De ruigten in de Mangelbeekvallei worden cyclisch gemaaid en/of van houtopslag ontdaan. Hetzelfde geldt voor zoomvegetaties en verspreide ruigere plekjes in de graslanden. De dominante ruigtesoorten langs de Mangelbeek zijn verschillend naargelang de standplaats. Van vochtig naar droog zijn er bobbies-, moerasspirea-, hennegras-, (hennep)hetel- en bramenruigten. Andere hoogopgaande ruigtekruiden als Grote wederik, Grote kattenstaart, Koninginnekruid en Kale jonker kunnen in alle types in wisselend aantal aangetroffen worden. De meest vermeldenswaardige soorten, Echte valeriaan en Grote egelskop, gedijen vooral goed op de natste plekken.

Wat de fauna betreft, valt op dat de ruigten niet alleen gunstig zijn voor voedselzoekende exemplaren van libellen (onder andere Plasrombout en Geelvelkeheidlibel), algemene dagvlinders (onder andere Koevinkje en Landkaartje) en andere insecten (onder andere Distelboktor), maar dat het ook de plaatsen zijn waar 'migranten' het eerst of het vaakst opgemerkt worden. In 2006 werden enkelingen van Kleine parelmoervlinder en Zwervende pantserjuffer gezien boven ruigterreinen. En toeval of niet, ook naar het noorden oprukkende mediterrane insectensoorten als Pyjamawants, Wespenspin, Sikkel-sprinkhaan en Zuidelijk spitskopje werden in de voorbije jaren het eerst gezien in ruigten van de vallei. Zeker voor laatstgenoemde soort was 2006 het jaar van de doorbraak. Vraag is hoelang het Gewone spitskopje het hoofd kan bieden aan de toenemende concurrentie van deze nauw verwante soort. Op basis



Oude hakhoutstoof in de vallei.



van zeer onvolledige, eigen waarnemingen in 2006 leeft het vermoeden dat zich een ecologische splitsing zal voordoen op basis van de vochtigheid van de standplaats. Het Gewone spitskopje trekt zich terug in de natte ruigten, terwijl het Zuidelijk spitskopje de vochtige tot drogere ruigten inneemt.

Broek- en andere bossen

De broekbossen in de Mangelbeekvallei bestaan vooral uit elzenbroeken en venige berkenbossen. Deze natte, beekbegeleidende bossen zijn de vegetaties waarom het gebied thuishoort en opgenomen is in Natura 2000, het Europese netwerk van beschermde natuurgebieden. Net als de beemden werden ze eeuwenlang gebruikt door de omwonenden – uit pure noodzaak, niet om de natuur een handje te helpen. Maar ook nu nog kan hakhoutbeheer in de winter zowel een praktisch als biotisch voordeel opleveren. Hout als brandstof heeft de laatste jaren wat aan aantrekkingskracht gewonnen door de hogere prijzen voor fossiele energiebronnen. Waarom geen win-winsituatie creëren door, gebaseerd op het beheerplan en onder goed toezicht van de beherende instantie, hakhoutpercelen als loten aan te bieden aan geïnteresseerden? De weinige, recente voorbeelden in de Mangelbeekvallei tonen aan dat het voorkomen van bijvoorbeeld Slangewortel – het logo van Milieugroep de Mangelbeek vzw – er wel bij vaart. Ook Hoge cyperzegge, Dotterbloem en opgaande kruiden van natte ruigten profiteren van de toegenomen lichtinval... En dan komt weer het aspect van de overgangszones tussen bossen en op en vegetaties naar voor. Naast een kruidenrijke zoom, geeft een struweelrijke mantel

meer structuur aan deze randzones. Vooral vlindertjes vinden er een geschikt leefgebied: algemenere soorten als Boomblauwtje, Citroenvlinder en Oranje zandoogje, maar ook het zeldzame Bont dikkopje.

Niet alle broekbossen uit de Mangelbeekvallei hoeven dan maar meteen een economisch medegebruik te krijgen. Sommige zones zijn dermate 'natuurlijk' en kwetsbaar dat ze spontaan mogen evolueren. Als de abiotische omstandigheden gunstig zijn, draagt dit 'niets-doen-beheer' bij tot behoud en uitbreiding van veenmosbulten en kenmerkende planten als Elzen-, Zomp- en Moeraszegge, Gele lis en Blauw glikkruid. Een rariteit in de vallei zijn enkele exem-

Slangewortel

Slangewortel is een plantje dat opvallend aanwezig is in de natte delen van de vallei. Het is familie van de Aronskelk. Het heeft diepgroene bladeren die uit de wortelstok ontspruiten. De dikke wortelstokken kruipen over het oppervlak of liggen in het water. In de bloeiperiode komt er een wit schutblad dat net als bij de Aronskelk de aandacht trekt naar de werkelijke bloempjes die op een bloemkolf bloeien zonder bloemdek (enkel stamper en stuifmeel). Na bevruchting vormen zich bessen. Let wel: Slangewortel verkiest drijfkillen, verlandend water in sloten, laagveenplassen, moerasbossen en vennen als standplaats. Benader deze schoonheid dus niet te dicht. Bovendien is deze plant zeer giftig!



Bastaardkikker.



Slangewortel.



Gehooide laagveenvegetatie.

plaren Hangende zegge. Vooral gekend van bronbossen in Zuid-Limburg (Nederland en België) en de Vlaamse Ardennen is hun authenticiteit hier enigszins een raadsel.

Voor bijvoorbeeld Reuzenbalsemien, Japanse duizendknoop en het veelkleurige Aziatisch lieveheersbeestje is het daarentegen overduidelijk dat ze niet thuishoren in het gebied. Al of niet ooit ingevoerd omwille van nuttige eigenschappen zijn het momenteel invasieve exoten die inheemse soorten verdringen. De bestrijding ervan vraagt momenteel dermate veel moeite en tijd dat het 'normale' natuurbeheer erdoor in het gedrang dreigt te komen.

Waarschijnlijk de best gekende probleemsoort is de Amerikaanse vogelkers, een boomsoort die vooral de ondergroei van drogere bossen monopoliseert. Dergelijke bossen zijn veeleer op de hogere valleiflanken terug te vinden. Het betreft aanplanten van Grove den, als getuigen van de voormalige mijnbouw, en eiken-berkenbossen. In de vallei zijn nog enkele, helaas kwijnende, exemplaren terug te vinden van een andere naaldhoutsoort, met name de Jeneverbes. In een eikenbosje dat in 2006 onderzocht werd, komt de Boskrekkel voor. De populatie van deze kleine krekelloort ligt op de zuidgrens van het verspreidingsgebied in de Lage Kempen. Elders in het gebied werd de Wespandief als broedvogel waargenomen.

Het beheer van de droge bossen is minder uitgesproken, zeker wat onze vereniging betreft. Voorlopig wordt veelal uitgegaan van het 'niets-doen-beheer'. Overgangen naar open terreinen verdienen anderzijds toch weer de nodige aandacht. Door de plaatselijk zeer droge, arme bodem hebben enkele bosranden een heideachtig karakter met soorten als Buntgras, Bosdroogbloem, Tandjesgras en Liggend walstro.

Ook enkele lijnvormige landschapselementen in de Mangelbeekvallei hebben een vegetatieopbouw die doet denken aan een droger bostype. Zo is er een holle weg, niet zo'n algemeen beeld in de Kempen, met in de ondergroei diverse oude bosplanten als Dalkruid, Hengel en Eikvaren.

Open water

In samenspraak met bereidwillige particulieren heeft Milieugroep de Mangelbeek vzw enige privévijvertjes een meer natuurlijk karakter gegeven. Enkele vijvertjes zijn afgevestigd, waardoor de te hoge visbezetting geheel of gedeeltelijk is teruggedrongen. Samen met het verwijderen van struikopslag langs de randen en het plaatselijk afschuinen van oevers maakte dit de ontwikkeling van een weelderige water- en oeverbegroeiing mogelijk, een evolutie die niet zonder gevolg bleef voor de amfibieënfauuna. In de voorzomer bevolkt Groene kikkers de plasjes. Vermoedelijk profiteren ook andere amfibieën mee, wat mag afgeleid worden uit de resultaten van hogergenoemde overzetactie. Hierbij werden naast padden en kikkers naar verhouding veel salamanders overgezet, waaronder Vinpootsalamanders.

Een wat grotere vijver in de Jouten, gelegen net ten oosten van het visiegebied van het reservaat, is eveneens reeds enige malen ontdaan van overmatige struik- en boomopslag. Het afplaggen van een pitruszone resulteerde er in de opkomst van Moerashertschooi.

Nog mogelijkheden voor natuurgericht herstel van waterplassen zijn er onder andere aan een vijvertje dat in 2006 onderzocht werd in het kader van de monitoringstudie. De nodige ingrepen zijn van die aard dat ze het petje van onze eigen vereniging te boven gaan, maar niet dat van het ANB als eigenaar/beheerder. De potenties mogen blijken uit het voorkomen van typische broedvogels als Kuifeend, Waterral en Blauwborst en van 7 soorten libellen, waaronder de Beekoeverlibel, een rode-lijstsoort.

Heide en vennen

Deze vegetaties mogen hier niet onbesproken blijven, ook al ontbreken ze haast volledig binnen de perimeter van de Mangelbeekvallei als reservaat. Milieugroep de Mangelbeek vzw draagt niettemin bij tot het behoud en beheer van heide en vennen binnen haar werkingsgebied.

Het langst zijn we al actief in omvangrijke zones in de omgeving van het Mangelbeekven op het Schietveld, waarbij vooral de heide werd opengekapt. Daarnaast zijn maatregelen genomen om een voldoende hoge waterstand van het ven te garanderen. De aanleg van een kleine dwarsdijk alleen bleek helaas onvoldoende. Ten gevolge van langdurige periodes met weinig tot geen neerslag en de achtergrondverdroging stond het ven de laatste jaren toch regelmatig droog. Enkele zeldzame libellensoorten die er, soms in grote getale, werden opgetekend zijn Koraaljuffer, Tang- en Tengere pantserjuffer.

Dankzij het Life-project Danah zijn inmiddels ook de grote middelen ingezet in het gebied. Uitgestrekte heideoppervlakken werden ter verjonging opgekapt, gemaaid, gebrand en/of geplagd. Niet zonder resultaat: in 2006 verschenen lange tijd verdwenen zeldzaamheden als Heidekartelblad en Dwergzegge op vochtige plekken en Klein warkruid in droge zones, waar ook de Veldkrekkel algemeen voorkomt.

Het tweede beheerde heideterrein betreft een driehoekig perceel nabij Kelchtherhoek. De voormalige afdeling Bos en Groen liet er enkele venntjes herstellen. Als vervolgbeheer zijn er door ons kleine plekjes handmatig geplagd, worden Pijpenstrootjeshalmen weggeharkt, wordt de opslag van dennetjes in toom gehouden en wordt vermeden dat de centrale openheid verloren gaat door het kappen van opslag naar de bosrand.

Ook hier stelt zich het probleem dat de venntjes de laatste jaren hun water niet konden houden. Toch mag de lijst van voorkomende soorten er zijn. In de struikheidevegetaties zijn Liggende vleugeltjesbloem en Heidesabelsprinkhaan aan te treffen. Opvallende bosrandsoorten zijn Rode bosbes en Groentje. Aan de venntjes kunnen Beekoeverlibel, Venwitsnuitlibel, Ronde- en Kleine zonnedauw, Bruine- en Witte snavelbies en Veenbies opgemerkt worden. De kwetsbaarste zone is een natte heide met hoogveenkarakteristieken. Alle struik- en boomopslag is er weggekapt om de zeldzame vegetatie met Kloksesgentiaan, Beenbreek en zelfs Veenorchis meer kansen te geven.

Om de potentiële natuurwaarden van het hele gebiedje volledig tot haar recht te laten komen, is een eenmalige grotere herinrichting evenwel zeker het overwegen waard.

Besluit

Het Vlaamse Natuurreservaat de Mangelbeekvallei, grotendeels gelegen in de gemeente Houthalen-Helchteren, kenmerkt zich als een gebied met waardevolle natuur en een grote landschappelijke verscheidenheid. Het reservaat vormt daarenboven een zeer interessant natuurverbingsgebied tussen de heideterreinen van het militaire domein het Schietveld en het militaire domein van Leopoldsburg.

De vzw Milieugroep de Mangelbeek heeft een belangrijke rol gespeeld bij het ontstaan van dit natuurreservaat. Vandaag speelt de vereniging een belangrijke aanvullende rol bij het beheer van dit gebied, de monitoring van de aanwezige natuurwaarden en bij de organisatie van educatieve activiteiten die het draagvlak voor de natuur trachten te verbreden. De vereniging werkt hiervoor nauw samen met verschillende overheden (militairen, ANB) en particuliere verenigingen.

Referenties

BERNAERTS, P., 2006. Naar een geïntegreerde gebiedsvisie voor de Mangelbeekvallei. Overstroming en vernieuwing. Eindwerk aangeboden tot het behalen van het diploma van Stedenbouwkundige/Ruimtelijke planner. Ongepubliceerd rapport.

DE KNIJF, G., A. ANSELIN, P. GOFFART & M. TAILLY, 2006. De Libellen (Odonata) van België: verspreiding-evolutie-habitats. Libellenwerkgroep Gomphus in samenwerking met Instituut voor Natuur- en Bosonderzoek (INBO), Brussel.

LIMBURGSE INTERCOMMUNALE VOOR MILIEUBEHEER cvba, 2002. Beheersplan voor het Vlaams natuurreservaat de Mangelbeekvallei. Ongepubliceerd rapport.

MILIEUGROEP DE MANGELBEEK vzw, 2004. De Mangelbeekvallei-Houthalen-Helchteren. Gebiedsfolder.